

SARI ANA TÜRBEİ VE RODOS SEFERİ

Arş.Gör. Nerin KÖSE

Belli bir olay, kişi veya yere bağlı olarak teşekkül eden efsanelerin bazıları tabiat hadiseleri ile dünyanın oluşumunu, bazıları da dinî inançları ve olağanüstü varlıkları konu eder. Bir kısmının temelinde ise tarihî bir olay vardır (1, s:106-116). Bu son çeşitten efsaneler tarihî belgenin olmadığı yerde, aynı görevi yüklenirler.

İncelememizin malzemesi olan üç efsane Muğla iline bağlı Marmaris yöresinin tarihinden önemli bir kesit vermektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u fethi ile ilgili olan söz konusu efsaneler hem aynı olayı açıklayan anlatılar olması; hem de söz konusu olayın, başka efsanelerde rastladığımız motiflerle açıklanması dolayısıyla dikkat çekicidir. Bunlardan biri "Sarı Ana" adlı ermiş bir kadına bağlı olarak anlatılmaktadır. Söz konusu ilçeye bağlı "Armutalan Köyü"yle ilgili olan efsaneler ise, bu mevkillerin adının nereden geldiğini de açıklamaları bakımından ayrı önemi haizdirler.

I. SARI ANA:

Kanunî, Rodos'u almak üzere Marmaris'e geldiğinde, harp dolayısıyla halkın yokluk içinde yaşadığını görür. Ordusunu nasıl doyuracağını düşünürken, "Sarı Ana" diye tanınan ve yalnız yaşayan bir kadın ona yardım etmek ister. Sahip olduğu tek ineğini sağarak hükümdarın bütün ordusunu doyurur. Bunu gören Kanunî onun ermiş olduğunu anlar ve "Rodos'u alıp alamayacağını" sorar, Sarı Ana da "Askerlerinin konakladıkları yerden hiçbir meyve almadıkları takdirde fethin nasip olacağını" söyler. Sabahın ilk ışıkları ortalığı aydınlatırken Kanunî askerlerine "ağaçlardan birşey alıp almadıklarını" sorup "hayır" cevabını alınca, Rodos'a geçer ve orayı alır. Başka bir rivayete göre de Sarı Ana Kanunî'nin sorusuna -hiçbir şart ileri sürmeden "Rodos'u alabileceksin" diye karşılık verir (K1).

II. ARMUTALAN:

Rodos'u almak için Marmaris'e gelen Kanunî, bu ilçenin yakınlarındaki armut bahçeleriyle dolu olan bir yerde konaklar. Çevre halkından ordusunun beslenmesi konusunda yardım alan hükümdar rüyasında "Askerlerin biri bile bahçedeki armutlardan yerse, harekâtın başarılı olamayacağı" konusunda uyarı alır. Sabah kalktığında "İçlerinde armut koparan olup olmadığını" sorduğunda "hayır" cevabını alır. Hemen toparlanıp yola çıkar ve ilk seferde zorlanmadan adayı alır. Bununla ilgili diğer rivayete göre Kanunî'nin askerlere sorduğu soruya cevaben birinin parmağı kalkar ve "Dayanamayıp bir armut yediğini" söyler. Bunun üzerine ordu adayı kuşatırsa da, ilkinde başarılı olunmaz ve Rodos, diğer seferde alınır(K2).

Bunlara ilâveten her iki anlatının birleştirilerek anlatıldığı; ordusuyla armut bahçelerinin olduğu yerde konaklayan Kanunî'ye "askerleri meyve koparmayıp açlığa tahammül ederlerse, Rodos'u alabileceği" yolundaki uyarının Sarı Ana'ya atfedildiği de olmaktadır (K3).

III. KANDURİ KALESİ:

Rodos'u almak için Marmaris'e gelen Kanunî Sultan Süleyman, ordusunu Armutalan mevkiine yerleştirdikten sonra ilk işi "Yörenin en yaşlı kişinin kim olduğunu" sormak olur. "Sarı Ana" cevabını alan Kanunî, hemen -askerlerini de alarak- bu kadının kaldığı yere gider. Kendilerini misafir eden bu kadının onlara sahip olduğu tek ineğinin sütünden başka birşeyi yoktur. Nitekim Sarı Ana ineğini sağmaya koyulur. Ancak sağıldığı sürece sütü gelen ineğin bütün ordusuna yettiğini gören padişah gözlerine inanamaz ve içinden "Bunda bir iş var ya, bilemedim" diye geçirir. O anda inekten süt yerine kan akmaya başlar. Bunun üzerine Sarı Ana: "Niyetini bozma Sultanım" der. Kanunî oracıkta secde ederek iki rekât namaz kılar ve tövbe eder: "Ey Sarı Ana, sen benim içimden geçeni bildin, bu seferi kazanıp kazanmayacağımı da bilirsin" der. Sarı Ana'nın buna cevabı: "Yarın sabah askerlerinin çantasına bak. İçinde armut

bulursan, Rodos'u alamayacaksın. Bulamazsan seferin başarılı olacak" şeklinde olur.

Ordunun ihtiyacını tamamlayan Kanunî'nin Rodos'a gitmek üzere bindiği geminin kaptanının yakalandığı cilt hastalığına, sadece "armut" iyi gelmektedir. Askerlerin Marmaris'ten geldiğini duyan kaptan aralarında "çantasında armut olan birinin olup olmadığını" sorar. Bir askerin üzerinden armut çıktığını gören Kanuni onu gemiden çıkarır ve yola devam ederler. (Bu bölümün "hiçbir askerde armut bulunmadığı ya da sadece 5-6 kişinin üstünde çıktığı için Rodos'a onlarsız gittiği" şeklinde anlatıldığını da tesbit ettik).

Rodos'a geldiklerinde kaleyi deniz tarafındaki kapısından kuşatırlarsa da, alamazlar. O anda beliriveren Sarı Ana Kanuni'ye "Kalenin kara tarafındaki kapıyı kuşatırlarsa alabileceklerini" söyler. Denilen kapıya gelen askerleri gören kalenin yöneticileriyle "Sabah horozlar ötene kadar savaşılmayacakları" konusunda anlaşma yapılacaktır. Ancak karşı taraf buna riayet etmeyip, içerideki Türkler'i kılıçtan geçirmeye başlarlar. Kale kapısından kanların aktığını gören ordu, henüz horozlar ötmediği için müdahale edemez. Tam bu anda Sarı Ana tekrar belirip "Horozlar ötsün" diye dua eder etmez bütün horozlar vakitsiz ötmeye başlarlar. Savaş hemen başlar ve kale alınır. O günden itibaren kalenin adı "Kanduri" olmuştur (K4).

Yukarıda görüldüğü gibi, kısaca özetlediğimiz efsanelerin hepsi de Kanunî'nin 1522 de Rodos adasını Osmanlı topraklarına katmasıyla ilgilidir: Aslında 40-50 yıl önce Fatih Sultan Mehmet bütün Ege adalarından sonra Rodos'u da almak istemiş; 1480 yılında Mesih Paşa kumandasında bir Osmanlı donanması ve ordusu karadan ve denizden olmak üzere adayı kuşatmıştı. Ancak Mesih Paşa'nın beceriksizliği ve son saldırıda askeri yağmadan alıkoyması, adanın fethine engel olmuştu (1, s:18). Aradan geçen bunca yıl Sen Jan şövalyelerinin Osmanlı devletine kötülük, hristiyan korsan gemilerine yataklık etmeleri hem ada halkının ve çevresinin, hem de hükümetin başını ağrıtıyordu. Bu sebeple Belgrat seferinden dönen Kanuni Süleyman Rodos'a bir donanma gönderir. Kendisi de 100.000 kişilik bir ordu ile Marmaris'ten adaya geçer ve çok kanlı

savaşlardan sonra kale, teslim olur (2, s:96-97; 3, s:50-52). Görüldüğü gibi üç efsane de 1522 yılında Osmanlı kuvvetlerine kumanda eden Kanuni Sultan Süleyman'ın Marmaris'e gelip bir gece konakladıktan sonra Rodos'u kuşatmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır (3, s:52).

* Efsanelerin, "Armutalan Köyü"nün adının nereden geldiğine de ışık tutan varyantlarının her birisinde Rodos seferinin sonuçları, farklı şekillerde verilmektedir. Nitekim bazan "Kanuni'nin askerleri ağaçlardan armut kopardıkları için harekâtın başarılı olmadığı", bazan da "Hiçbir asker armutlara el uzatmadığından dolayı Rodos' un alındığı"ndan bahsedilmektedir.

Bu efsanelerin "Erat armut çaldığı için Rodos seferinin başarılı olamadığı"nı ifade edenlerinde hem yöre halkının ahlâkı ölçülerinin etkisini hem de -daha önce- Fatih ve Kanuni tarafından yapılan iki muhasaranın, yıllar geçtikçe halkı mukayyilesi tarafından birbirine karıştırıldığını görüyoruz.

* Dikkatimizi çeken bir başka nokta da askere gidecek gençlere açık olan ayak ucundan -terhisinde geri konulmak üzere- toprak verilen; adanan dileğin gerçekleştiğine inanılan; mevlit v.b. dini gereklerin yerine getirildiği bir türbegâh olan Sarı Ana'nın, anlatılarda büyük bir yer işgal etmesi, hatta Kanuni'den daha önemli tutulması oldu. Bilindiği gibi gerek fetih ve istilâ, gerekse Moğol zulmünden kaçmak amacıyla başlayan ve yıllarca süren Türk göçleriyle Anadolu bir yandan yıkılış, bir yandan kuruluş manzarası gösteriyordu (4, s:285-289). Nitekim Türkler yeni yurtlarına geldikleri andan itibaren hastane, kervansaray, hamam, türbe, zaviye, tekke, cami, medrese v.b. müesseseler kurarak Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında büyük bir rol oynamışlardır. Fetih sonrası kurulan Ahî Teşkilâtı (5, s:5-28) ve bu teşkilâtın kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları Teşkilâtı (Bâciyân-ı Rûm) da bu görevi yüklenen sosyal kültürel, ticari ve hatta siyasi kuruluşların başında gelmektedir (6, s:35-36).

Aslında Abbasî Halifesi En Nasır li Dinillâh tarafından kurulan Fütüvvet Teşkilâtının bir üyesi olan Evhadüd- Din-i Kirmani'nin damadı olan Nasirüd-Din Mahmut, Bağdat'tan Anadolu'ya

gelince Selçuklu Devleti tarafından itibar ve himaye görmüştü. Bundan güç alarak bir siyasetnâme olan "Letâtif-i Hikmet" adlı eserinde ileri sürdüğü "çeşitli sanat kollarının yaşaması için erbablarının bir yere toplanmaları ve himaye görmeleri gerektiği" fikrini ortaya atan ve menkıbevî adı Ahî Evren olan Nasirud-Din Mahmut, bunu uygulamaya koymakta gecikmedi (5, s:36-38). İlk defa Kayseri'de kurulan bu teşkilâtın başı, 32 çeşit esnaf ve sanatkârlar zümresinin lideri olarak bilinen Ahi Evren, dabbağlanan derilerin yünlerinin ziyan olmaması için Türkmen kız ve kadınları organize ederek örücülük ve dokumacılığa yönelmiştir. Göçebe hayatın ata binip, kılıç oynatan kadınları için bu, yadırganacak bir durum değildi. Kısacası yerleşik düzene geçmenin Türk hayatındaki akislerinden biri olan Bâciyân-ı Rûm, Ahi teşkilâtının kadınlar koludur (5, s:38-41).

Bilinen ilk lideri Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı (5, s:12) olan Bâciyân-Rûm ve Ahi Teşkilâtı Moğollar'ın Anadolu'ya girip önlerine gelen yeri yakıp yıkmalarına kadar faaliyetlerini sürdürdüler. II. Gıyasüddin Keyhüsrev'in ordularını yenen Moğollar, karşılarında Ahileri ve Türkmenler'i buldular. Daha sonra IV. Kılıçaslan zamanındaki diğer Moğol akınında da bu teşkilât düşmana ağır kayıplar verdirdiler. Ancak sözü edilen sultanlar, özellikle IV. Kılıçaslan zamanında bir fermanla ahîlerin ellerindeki işyerleri, medrese ve zaviyelerin alınarak, Mevlânâ'ya ve ona yakın olanlara verilmesi kararlaştırıldı. Buna direnip isyan etmeleri üzerine de teşkilâtın yakalanan bütün elemanları kılıçtan geçirildiler. İktidarın bu uygulamalarını destekleyen Moğollar'ın da tesiriyle hemen bütün Anadolu'da kurulan Ahi Teşkilâtına ait olan yerler müsadere edilerek Mevlâna ve yakınlarına verildi. Mevlâna'ya bağlanan ahilere dokunulmamakla beraber bu işin, ekseriyetle zorlama sonucu olduğunu kestirmek zor değildir (6, s.41-43).

Bütün bu olaylarını, orta Anadolu'daki ahîlerin uç bölgelere göçmelerine; faaliyetlerini orada sürdürmelerine yol açacağı belliydi. Nitekim bir uç beyliği olan Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde büyük hizmetleri olduğu bilinen ahî ve bacıların Moğol zülmü ve devlet baskısının ulaşamadığı ücra köylere sığındıkları,

eski fonksiyonlarını buralarda uygulama imkânı buldukları bilinmektedir (6, s:43).

İşte üç efsanede de karşımıza çıkanın, asıl adı "Yörük Fatma" olduğu halde topuklarına kadar uzanan sarı saçları yüzünden "Sarı Ana" denilen bu kişi (3, s:64), XIII yüzyılda Anadolu'yu kasıp kavuran Moğol istilası sebebiyle, teşkilâtın kurulduğu yere çok uzak olan bu bölgedeki kadın temsilcilerinden biri olmalıdır.

* Bacıların en önemli faaliyetlerinden birisi Ahî tekke ve zaviyelerinde, oraya gelen yabancıların barındırılması ve ağırlanmasıydı. Zaten bu teşkilâtının kuruluş sebeplerinden biri de buydu. Nitekim ahî tekke ve zaviyelerinde Anadolu'ya yeni gelen insanlara -kısa sürede de olsa- hizmet verilmekte, onlara yiyecek ve barınak sağlanmaktaydı. Anadolu'nun türkleşmesini ve islâmlaşmasını sağlayan bu gruplara hizmet etmek de, elbette bacıların görevi idi (6, s:51).

Efsaneleri derlediğimiz kaynak kişilerin hepsi de "Sarı Ana'nın oturduğu yerde gelen gidenin ağırlanmış, söz konusu kadının onlara hizmet etmiş olduğunu" belirtmişlerdir. Zaten I. (K1) ve III. (K4) no.lu varyantlarda Sarı Ana'nın Kanuni'nin ordularını beslenmesinde yardımcı olduğu; hatta hükümdarın, askerleriyle oraya gittiği kaydedilmektedir.

* Bu teşkilâtla ilgili hiçbir kaynakta adı geçmeyen Sarı Ana'nın Marmarisli olup olmadığı hakkında da kesin bilğimiz yoktur. Ancak ister Anadolu'dan göç eden ahilerin soyundan gelmiş, ister orada doğup yöreye gelen ahilerce yetiştirilmiş olsun, Marmarisli'ler evliyalığına inandıkları Sarı Ana'yı bütün samimiyetleriyle bağırlarına basmışlardır.

* Bütün bunlardan rahatça tahmin edilebileceği üzere Sarı Ana'nın doğum ve ölüm yılları da belli değildir. Ancak Kanuni'nin Rodos Seferi ile ilgili bütün anlatmalarda yer alması onun, Kanuni'nin çağdaşı olarak XVI yüzyılda yaşadığını kabul etmemize sebep olmaktadır.

* Söz konusu menkıbelerin ortaya çıkmasına sebep olan ve Sarı Ana lâkabıyla bilinen Yörük Fatma'nın yattığı türbenin dış

cephesinde iki kabartma kitabe bulunmaktadır. Her ikisi de arap harfleriyle yazılmış olan bu kitabelerden birisi mevlevi sikkesiyle, altındaki:

"ya Hazret-i Mevlânâ" yazısından ibarettir. Diğer kitabede ise Sultan II. Mahmut'un "Mahmut Han Bin Abdülhamit el Muzaffer Daima" yazılarının kaydedildiği tuğra ile "Adlî" mahlâsı (7, s:294-295) hemen dikkati çekmektedir. İlk defa II. Mahmut'la birlikte görülen bu mahlâslı Osmanlı tuğrasının (7, s:47) altında da, şu mısralar vardır:

Kûlliye Haşim Dede oldu zamanında küşâd
Eyleyüb inşasına himmet sırr-ı cennet-mekân

Marmaris halkı dün dün o şâh-ı ekremi
Üfleyüb rahmetle yâd itse sezâdır her zebân

Yazdı Safvet de dü-gâh akar idüb tarihini
Mevlevi dergâhı yaptı lütf idüb Mahmut Han

(520)

Çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre tarih boyunca sanat ve kültürle birlikte yürüyen, sosyal dayanışmayı esas alan vakıf müessesesi (8, s:6), şahsi mülkiyete dayanmaktadır (9, s:117. Hemen bütün Müslüman-Türk devletlerinde olduğu gibi Anadolu Selçuklularına ve Osmanlılarda da görülen bu müessese, tekke, türbe, medrese, kütüphane, imaret v.b. çeşitli binalarda ve eğitim, din, konaklama v.b. çeşitli konularda halka yardımcı olmak amacıyla yürütölüp desteklenmiş (9, s:18-24); söz konusu yerlerde çalışanların ücretlerini ödeyebilmek için ise gelir kaynakları bulmak gerekmiştir (8, s:12-18). İlk defa II. Mahmut zamanında uygulanan "gedik usulü", bu yollardan biri olup (9, s:23; 8, s:115) kazanç sağlamanın yanı sıra, söz konusu malın işletilmesini de esas almaktadır (10, s:83-84). Buna göre sahibi olan Yörük Fatma (Sarı Ana)nın ölümüyle bu türbe hem orayı işletmek yani halka hizmet sunmak, hem de diğer vakfiyelerine bir gelir temin etmek maksadıyla II. Mahmut tarafından kendi adına tesbit edilerek vakfedilmiş olmalıdır. Ancak burası diyâni bir vakıf olmayıp (10, s:128), hem mevlevi dergâhı, hem de akar temin eden bir yerdir.

Türbenin vakfedilme tarihine gelince... Söz konusu kitabedeki altı mısranın en altındaki 52 (o) sayısını hicri 1252 (milâdi 1836) olarak almakta tereddüt etmiyoruz. II. Mahmut'un 1808 yılında Alemdar Mustafa Paşa tarafından padişah ilân edilerek tahta geçirildiği (11, s:183-184) düşünülecek olursa, bunun sebebi anlaşılmış olacaktır.

İlk mısrada adı geçen ve "türbenin onun zamanında mevlevî dergâhı haline getirilip vakfedildiği" Haşim Dede hakkında, bütün gayretlerimize rağmen bir bilgi bulamadık. Ancak yine ilk defa II. Mahmut'un zamanında uygulandığı üzere söz konusu şahsın bu tür gayri menkullerin borçlandırılarak idaresine izin verdiği mutasarrıflardan (10, s:115) veya o dönemde "Mevlevîlik"e gönül vermiş bir inanır, pir vb. kişilerden biri olabileceğini düşünüyoruz.

II. Mahmut'un Sarı Ana Türbesini vakfetmesinin yanısıra mevlevî dergâhı olarak tescil etmesini, sadece bir sebebe bağlamak istemiyoruz. Meselâ II.Mahmut için batılı anlamda bir devlet kurmak isteyen III. Selim'i, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'yı katleden asilerin ve esas rolü oynayan, hatta kendisini bile bir ara bu işe müdahale ettirmeyen Yeniçeri Ocağı'nın (11, s: 316-320) ortadan kaldırılması gerekliydi. Hem bu teşkilâtın, hem de Osmanlı Devletinin kurulmasında büyük bir rolü olan ahîlerin (10, s:24) -kesin bir bilgi olmamakla beraber 19 yüzyıla kadar büyük bir ihtimalle- söz konusu türbeyi bir misafirhane olarak kullandıkları düşünülecek olursa, Sultan Mahmut'un bu gayretinin sebebi kolaylıkla anlaşılabacaktır. Ancak bu işte -kitabede de kaydedildiği gibi- diğer vakıflara gelir temin etmek istemesini, hatta bu konuda bir tavsiyeyi bile göz ardı etmemek gerekir.

Anlaşılabacağı üzere, burada sadece bir tanesini tanıtmaya ve incelemeye çalıştığımız türbeler, kültür tarihimizin çeşitli safhalarını aydınlatacak ve gözler önüne serebilecek niteliktedirler. Ekseriyetle menkıbelerle örülü hayatı hakkında fazla birşey bilinmeyen bu tür kişilerle yattıkları yerler sadece bir ziyaret, ibadet ve adak yeri v.b. olarak değerlendirilmemeli,

binadaki yazılı metinler, kitabeler, tablolar daha dikkatli incelenmelidir. Bu suretle Türkler'in destan hayatlarından gelme tesirle "idealleştirilmiş" ve "efsaneleştirilmiş" bu şahısların Türk tarihinin çeşitli sahalarında önderlik etmiş, hatta cephede savaşmış oldukları yanında Anadolu'nun "Ebed-müddet" Türk Vatanı olurken temeline konan dürüstlük ve ahlâk akîdeleri de görülecektir.

NOTLAR

- 1) BORATAV, Pertev Nailî "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı" Gerçek Yayınevi, İstanbul 1978.
- 2) OKTAY, Emin "Tarih Lise III", Atlas Yayınevi, İstanbul,
- 3) UYKUCU, Ekrem "Marmaris Tarihi", As Matbaası, İstanbul 1970.
- 4) BANARLI, Nihat Sami "Türk Edebiyatı Tarihi", Devlet Kitapları, 4. Fasikül.
- 5) BARKAN, Ömer Lütfi "Kolonizatör Türk Dervişleri", Ocak Yayınevi, Ankara.
- 6) BAYRAM, Mikâil "Bacıyan-ı Rûm" (Selçuklular Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı) Gümüş Matbaası, Konya 1987.
- 7) UMUR, Süha "Osmanlı Padişah Tuğraları" Cem Yayınevi, İstanbul 1980.
- 8) KUNTER, Halim Baki "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri" Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.
- 9) KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi, Tekâmülü".
- 10) ÖZTÜRK, Nazif "Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar" Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1983.
- 11) YORGA, "Osmanlı Tarihi" Ankara Üni. Yayınları, 1948 Çev: B. Sıtkı Baysal Cilt: IV.

KAYNAK KİŞİLER:

- (K1) Şerife Dülger Marmaris 1925 doğumlu (Şu anda orada oturmaktadır).
- (K2) Nahide Candan Marmaris 1932 doğumlu (Şu anda orada oturmaktadır).
- (K3) Türkân Yaltırık Marmaris 1927 doğumlu (Şu anda orada oturmaktadır).
- (K4) Erol Uysal Marmaris 1940 doğumlu (Şu anda orada oturmaktadır).